

сумніву, їх об'єднує один загальний ритм, притаманний індивідуальному стилю письменника.

Література

1. Воронин С. В. Основы фоносемантики / С. В. Воронин. – Л., 1982. – 274 с.
2. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посібник / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
3. Пешковский А. М. Стихи и проза с лингвистической точки зрения / А. М. Пешковский // Методика родного языка, лингвистика, стилистика, поэтика. – Ленинград, 1925. – 476 с.
4. <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/slovnyk/printout.php?number=7>.
5. <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclop/le1/le1-6733.htm>.
6. <http://www.slovoedia.com/2/221/278635.html>.

Анотація

На прикладі афоризмів розглядаються основні принципи індивідуального стилю Карла Крауса на фонетичному рівні. Виділяються стилістичні прийоми та підкреслюється їх значення для індивідуальної мовної картини світу письменника.

Ключові слова: ідіостиль, анафора, епіфора, асонанс, алітерація, ритм.

Аннотация

На примере афоризмов в статье рассматриваются основные принципы индивидуального стиля Карла Крауса на фонетическом уровне. Выделяются стилистические приемы и подчеркивается их значение для индивидуальной языковой картины мира писателя.

Ключевые слова: идиолект, анафора, эпифора, ассонанс, аллитерация, ритм.

Summary

The article deals with the main principles of the individual style of Karl Kraus on the example of his aphorisms on the phonetical level. The stylistic devices are foregrounded and their significance for the individual language picture of the writer are underlined.

Keywords: idiolect, anaphora, epiphora, assonance, alliteration, rhythm.

УДК 811.161.

Ігнат'єва С.Є.,

кандидат філологічних наук,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка

ОЦІНКА І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ЕМОЦІЙНІСТЮ, ЕКСПРЕСІВНІСТЮ, МОДАЛЬНІСТЮ

Перехід лінгвістики на антропологічну парадигму дослідження (за В.М. Телією) обумовлений тією обставиною, що категорія оцінки на сьогодні посідає одне із провідних місць у лінгвістиці. Досліджуючи проблему вираження оцінного значення за допомогою різних мовних засобів, мовознавці стверджують, що "лексика вважається оцінною тоді, коли оцінний компонент міститься у структурі значення експліцитно, що виражається у словниковій дефініції чи позначках, або імпліцитно, коли його можна виділити спеціальними методами" (контекстуального аналізу, сполучуваного критерію, методу заглиблення дефініцій, прийому трансформації тощо) [1, 246].

Останнім часом з'явилися дослідження, в яких розглядаються категорії оцінності, емоційності, експресивності, модальності і польовий принцип організації мовних одиниць з оцінною семантикою [2, 67] і етнолінгвістичний аспект архаїчних уявлень, пов'язаних із системою оцінки в мовній картині світу [3, 134].

Виділення оцінного компоненту є актуальною проблемою і потребує вирішення важливих загальнотеоретичних питань. Головні аспекти її вивчення пов'язані з активізацією функціональних досліджень, з поглибленим інтересом до вивчення мовних і позамовних чинників мовленнєвої комунікації.

Оцінний компонент не завжди легко виділяється із структури значення одиниці мови і мовлення, оскільки на нього нашаровуються інші мовленнєві явища. Передусім виділено такі категорії, як емоційність, експресивність, суб'єктивна модальність. Близькість, а іноді взаємопроникнення елементів названих категорій обумовлені онтологічно, бо частіше за все оцінки супроводжуються емоціями, а виділення смислу ґрунтується на особливому підвищеному емоційному стані мовця. Для того, щоб передати власне ставлення до об'єкта, адресант використовує різноманітні експресивні засоби мови. Зазначені явища об'єднуються у функціонально-прагматичному плані: відображають суб'єктивне ставлення мовця, а також виконують функцію впливу (вплив на адресата можливими вербальними і невербальними засобами). Як правило, різні мовні одиниці одночасно є носіями і оцінного значення, і емоційності, і експресивності, до того ж в умовах мовленнєвого контексту набувають стилістичного забарвлення.

Труднощі викликає виділення самостійного оцінного компонента. Його складно описувати і виокремлювати. У цьому випадку відбувається небажане змішування категоріальних понять. Так Є.М. Галкіна-Федорук (1958), І.В. Арнольд (1975), Й.А. Стернін (1975) не розмежовують поняття емоційності і оцінки; Н.А. Лук'янова (1986) ототожнює поняття експресивності і "емоційної оцінки", прагне до створення власних термінологічних назв: "емоційно-оцінна експресія", М.М. Кожин (1983) вважає оцінні номінації завідомо експресивними, В.Г. Гак розмежовує позитивну і негативну суб'єктивну експресивність.

Таким чином, на наш погляд, доцільно розглянути взаємозв'язок вищезазначених категорій, зокрема: оцінки, емоційності, експресивності, суб'єктивної модальності.

Оцінка вимагає дослідження категорії емоційності. **Емоційність** визначається як стан, що виникає у процесі прийняття рішень про оцінку з явищами дійсності та їх зв'язком, "відношення, яке відображене і закріплене у семантиці слова, почуття мовця до об'єкта мовлення" [4, 64].

Категорію емоційності досліджували у своїх працях Ю.Д. Апресян, В.Г. Гак, Є.М. Галкіна-Федорук, В.І. Шаховський, А. Вежбицька, Н.А. Лук'янова та інші вчені. Деякі вчені, зокрема Н.А. Лук'янова, В.І. Шаховський, Л.О. Чернейко, І.М. Худяков об'єднують емоційний та оцінний компоненти. Такий підхід простежується й у більшості словників, у яких емоційні і оцінні елементи не розмежовуються, лексика різного характеру маркується однаково і зазначається як "емоційна оцінка".

Послідовники цього тлумачення пояснюють цей взаємозв'язок через залежність оцінки від емоцій. Вони вважають, що “під час комунікативного акту оцінка не може не супроводжуватися емоціями” [5, 81].

Мовознавець Л.О. Чернейко, враховуючи взаємозв'язок категорії оцінки і категорії емоційності, зауважує, що “суб'єкт оцінки, обираючи знак оцінного висловлювання визначається прийняттям чи неприйняттям особистості, іншого об'єкта оцінки” [6, 44]. Оцінка ніби “вбирає” в себе відповідну емоцію, а параметри емоції і оцінки співпадають: “приємне” – “добре”, “неприємне” – “погане” [7, 45].

Категорії оцінки і емоційності тісно пов'язані між собою. Проте їх не слід ототожнювати. Досить рідко вживається раціональна та інтелектуально-логічна оцінки без емоційних відтінків. Навпаки, у мові поширена емоційна оцінка, через те засоби її вираження більш різноманітні та виразні. Дійсність сприймається свідомістю людини через єдність думок і почуттів. “У мові не існує двох систем, які б були суворо відмежованими одна від одної: системи логічних і афективних значень. Їх розмежування – це всього лише необхідна абстракція <...>. Вона не більш штучна, ніж та різниця, яка встановлюється у психології між розумовими і емоційними актами думки, які насправді не існують” [8, 23].

Таким чином, можна говорити про взаємообумовленість категорій оцінки і емоційності. Про це свідчить те, що: а) позитивна оцінка пов'язана з емоціями схвалення, захоплення тощо, а негативна – несхвалення, обурення тощо; б) як правило, оцінка викликає емоції і часто виявляється через них; в) оцінка може бути чисто раціональною, а емоція, як правило, передбачає оцінку.

Представники інших поглядів дотримуються думки, що категорія оцінки і категорія емоційності є компонентами, які хоч і припускають одна одну, проте є окремими мовними категоріями. Так, З.Д. Попова і Й.А. Стернін, зазначають, що оцінні й емоційні семи мають різний зміст: у першому випадку – це “позитивна чи негативна оцінка денотату”, а в іншому – “конкретне почуття, викликане у мовця денотатом” [9, 57].

Відмінність між емоційним і оцінним компонентами визначається ще й тим, що “для окремих підкласів емоційних явищ функція оцінки виявляється по-різному”. Емоції виражаються незалежно від оцінки (М.Н. Кожина, Т.В. Маркелова).

Важливим на наш погляд, є думка про те, що семантика емоційності знаходиться у діапазоні “**схвалення–несхвалення**”, а не “**добре–погано**” як у категорії оцінки. У зв'язку з цим оцінному судженню надається значення “вважай, що назване добре чи погане”, а емоційний компонент у когнітивному плані може мати смисл “випробуй схвалення чи обурення того, про що говориться”.

Ми схиляємось до думки тих мовознавців, які вважають, що категорія оцінки і категорія емоційності можуть передбачати одна іншу, проте є окремими мовними категоріями. Якщо семантика слова включає два елементи, ми визнаємо їх взаємозв'язок, однак не ставимо питання про первинність одного з них. На наш погляд, оцінки і емоції виникають одночасно, а не на підставі одна одної.

Однією з найближчих до категорії оцінки є категорія експресивності. Категорію експресивності досліджували у своїх доробках Н.А. Лук'янова (1986), В.Н. Цоллер (1996), В.І. Шаховський (1998), В.А. Чабаненко (1993), проте вона в понятійному плані залишається однією з нечітко окреслених і потребує подальшої розробки.

Експресивність визначається як “не-нейтральність мовлення, відсторонення, деавтоматизація, яка надає мовленню незвичайність, а тим самим виразність” [9, 36–37]. В основі експресивності покладено семантичну контрастність, виразність, незвичайність лексичного значення слова, порівняно з нейтральним найменуванням. На думку вітчизняного вченого В.А. Чабаненка, експресивність “це сама інтенсифікована (збільшена, підсилена) виразність, така психологічно й соціально мотивована властивість мовного знака, що де автоматизує його сприйняття, що підтримує загострену увагу, активізує мислення людини, викликає напругу почуттів у слухача (читача)” [10, 9].

В.М. Телія стверджує, що “експресивність є відображенням у змісті мовних сутностей емоційного, ціннісного ставлення суб'єкта мовлення до елементів зовнішнього і внутрішнього світу людини, яке виникає в неї під час їх позначення [11, 203]. Емоційність є мимовільною, ненавмисною категорією, експресивність, навпаки, є засобом впливу.

Таким чином, експресивність – цілеспрямований вплив на слухача, який надає виразності висловлюванню. Ця категорія орієнтована на адресата, має прагматичне значення і тісно пов'язана з **прагматикою мовлення**, з поняттям **мовленнєвих актів**. У мовленнєвих актах експресивність оцінних висловлювань спрямована на підсилення емоційного впливу на співбесідника, збільшення його перлокутивного ефекту.

В.Н. Цоллер зазначає, що експресивність як “функціональна категорія – підсилення виразності, образності, підвищення впливової сили висловленого, і як мовна, семантична категорія, тобто як внутрішній зміст мовної одиниці – передача особливого, специфічного змісту за допомогою особливих, незвичайних засобів” [4, 62].

Експресивність і оцінка – є взаємопов'язаними поняттями, які можуть співіснувати в одному слові. У разі, якщо суб'єкт оцінює те чи інше явище, він користується експресивними засобами мови.

Шарль Баллі зазначав, що проникнення в значення слів кваліфікативної діяльності свідомості і вираження в ньому емотивних реакцій суб'єкта мовлення на позначуване ним і створює “експресивне забарвлення мовленнєвих фактів” [8, 391].

У працях Е.М. Галкіної-Федорук, В.М. Телії, категорія експресивності відмежовується від емоційності й оцінки, як явище плану “вираження” від елементів змісту. Експресивність, вказуючи на оцінне значення, по-своєму втілюється у зміст мовних сутностей – неприхований, який утворюється за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки, категорії безвідносної міри якості чи стилістичної маркованості слів (пор.: *ліс – лісок – лісочок; баба – бабця – бабище; зелений – зелененький – зеленючий – зеленезний* тощо) або ж прихований, який не оформлений

внутрішньословесно, проте який виявляється в закріпленні слів за певними синтаксичними позиціями чи вживаючи слова зі спеціальними засобами актуалізації (*Він – справжній геній*) [11, 207–208].

Таким чином, експресивність і оцінка є взаємообумовленими категоріями, проте у мові вони існують незалежно одна від одної. Якщо у мовному висловлюванні є оцінка й емоційність, вони збагачують, доповнюють його інформаційний обсяг. Експресивність, не змінюючи закладений зміст, підсилюють його (порівняємо: *хороший – чудесний – прекрасний*). В оцінному висловлюванні міститься інформація про ціннісну значимість для мовця певного об'єкта, яка і становить мету висловлювання. “Визнання” експресивно-зabarвленого повідомлення полягає в тому, щоб виразити уявлення мовця про “предмет” і більшою мірою впливати на реципієнта.

Питання про співвідношення категорії оцінки і категорії суб'єктивної модальності у лінгвістиці знайшло практично вичерпне висвітлення у працях видатних вчених А.А. Потебні (1958), В.В. Виноградова (1980), В.Г. Гака, Г.А. Золотової (1982), (1987) та інших вчених, незважаючи на їх неоднозначне тлумачення.

Термін “модальність” у мовознавстві багатозначний. Ним названі різні явища, які об'єднані тією ознакою, що всі вони так чи інакше – граматично, лексично, інтонаційно – виражають ставлення мовця до висловлення і дійсності [12, 214].

На сьогодні суперечливим є питання про те, чи є оцінка самостійною категорією чи становить окремих компонент категорії модальності. Деякі лінгвісти дотримуються думки про розмежування цих понять (Т.В. Маркелова, А.В. Махова), інші ж вважають оцінку одним із видів суб'єктивної модальності (Н.Д. Арутюнова, О.М. Вольф) або ж сутністю суб'єктивної модальності (В.М. Телія, Н.Ю. Шведова). Прихильники іншого погляду вважають, що якщо поєднати категорію модальності і оцінки, то спільним для них буде вказівка на ставлення мовця до того, про що повідомляється. Таким чином, зміст категорії оцінки і модальності буде однаковим.

Н.Ю. Шведова вважає, що власне оцінне значення покладено у сферу суб'єктивної модальності. “Це різноманітні значення, до яких входить особисте, суб'єктивне ставлення мовця до змісту висловлювання” [11, 216]. У своїх ранніх працях Є.М. Вольф оцінку (добре / погано) розглядала як один із різновидів кваліфікації, в якій “присутній суб'єктивний об'єкт, тобто суб'єкт оцінки і його співвіднесеність з певною системою цінностей, яка йому властива” [13, 40]. Окрім того Є.М. Вольф визначає оцінку як кваліфікацію у широкому розумінні. Вона пов'язує її з “уявою суб'єкта оцінки про ставлення даного предмета чи події до нормативного “стану речей” чи до існуючої в цьому соціумі норми” і оцінку, у власному розумінні слова, пов'язану з протиставленням “добре / погано” [14, 57]. Враховуючи вищезазначене кваліфікація завжди повинна бути орієнтованою на дескриптивні ознаки, а оцінка може бути “чистою”, ніби тією, яка знаходиться над дескриптивними характеристиками.

Пізніше Є.М. Вольф змінює свої погляди і стверджує, що оцінка є різновидом модальності [14, 154]. Вона виділяє цілий клас суб'єктивних модальностей, до

структури яких входить “уявлення про стереотипну картину світу і / або нормативних співвідношеннях її елементів [14, 179]. Прикладами таких модальностей є модальність оцінки добре / погано, модальності “дивовижності”, “здивування”, “несподіваності”. Їх зближує спільність структури модальної рамки, до складу якої входять такі елементи: суб'єкт оцінки, її об'єкт, оцінний предикат, що їх об'єднує, а також інші складові. Серед цих і інших аспектів провідним є фрагмент картини світу, тобто система цінностей суб'єкта, включаючи як систему цінностей соціуму, якій належить суб'єкт, так і пов'язану з нею індивідуальну систему цінностей самого суб'єкта.

Однак лінгвісти, які дотримуються першого погляду зауважують, що ставлення саме по собі ще не є оцінкою (наприклад: *їй подобається море, я захоплений цією музикою, він вражений звісткою*). Українська дослідниця Т.А. Космеда вважає, що до складу модальності “входять значення, які виражають раціональне чи емоційне ставлення мовця до навколишньої дійсності. Емоційно-експресивна оцінка, яку мотивує мовець, належить до семантики модальності” [15, 280]. Ми дотримуємося погляду Т.В. Маркелової, яка розмежовує категорію оцінки і суб'єктивної модальності. Вона зауважує, що модальність виражається на рівні всього висловлювання (речення). Оцінка, у свою чергу, широко простежується на лексичному рівні. Окрім того, “суб'єктивна модальність – це відношення мовця до предмета мовлення, а оцінка – ціннісне ставлення, пов'язане не тільки з особистісно-прагматичною інтерпретацією позначуваного, але і з визначенням його місця за шкалою цінностей, в якій віддзеркалюється відоме для кожного мовця співвідношення мовних і позамовних знань про те, що таке добре, а що погане” [2, 61; 16, 67].

Отже, категорії оцінки і модальності є взаємопов'язаними, але різними явищами. У структурі їх значення, безумовно, виявляються загальні компоненти (суб'єктивність, об'єктивність, відношення), але навіть за своєю системною організацією ці категорії відмінні. На наш погляд, оцінкою необхідно вважати лише таку думку про предмет, яка виражає характеристику останнього через співвіднесеність його з категорією цінності. Тоді оцінку можна визначити як позитивну чи негативну характеристику предмета, пов'язану з визнанням / невизнанням його цінністю. Так, об'єкт оцінки буде вважатися цінністю, якщо його властивості будуть визнані як позитивні, потрібні, корисні, і які будуть відповідати певним вимогам, знаходитися на належному рівні розвитку тощо.

Таким чином, оцінка справді має точки перетину з категоріями емоційності, експресивності і модальності. Але це різні явища. Оцінка не може бути визнана складовою частиною одночасно декількох різних мовних явищ, відповідно треба визнати її окремою самостійною категорією, яка лише має окремі точки перетину та взаємодіє ними.

Література

1. Варламова В. Н. Оценка и механизмы ее проявления (на материале имен существительных в английском языке) / В. Н. Варламова // Международная научная конференция : тезисы докладов, [“Язык и культура”, 14–17 сентября 2001 г.]. – М., 2001. – С. 245–246.

2. Маркелова Т. В. Семантика и прагматика средств выражения оценки в русском языке / Т. В. Маркелова // Филологические науки. – М., 1995. – № 3. – С. 67–79.
3. Урысон Е. В. Проблемы описания языковой картины мира : аналогия в семантике / Е. В. Урысон. – М., 2003. – 252 с.
4. Цоллер В. Н. Экспрессивная лексика : семантика и прагматика / В. Н. Цоллер // Филологические науки. – 1996. – № 6. – С. 64.
5. Худяков И. Н. Об эмоционально-оценочной лексике / И. Н. Худяков // НДВШ. Филологические науки. – 1980. – 145 с.
6. Чернейко А. О. Порождение и восприятие межличностных отношений оценок / А. О. Чернейко // НДВШ. Филологические науки. – 1996. – № 6. – С. 42–54.
7. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления : проблемы семантики / Н. А. Лукьянова. – Новосибирск : Наука, 1986. – 227 с.
8. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Бали. – М. : УРСС, 2003. – 394 с.
9. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке : языковые механизмы экспрессивности. – М. : Высшая школа, 1991. – С. 36–67.
10. Чабаненко В. А. Стилiстика експресивних засобiв української мови : навч. посiбник / В. А. Чабаненко. – Запорiжжя : ЗДУ, 1993. – Ч. 1. – 216 с.
11. Телия В. Н. Типы языковых значений / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 296 с.
12. Русская грамматика : в 2 т. / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – М. : Академия наук СССР Русский язык, 1982. – Т. 2. – 709 с.
13. Вольф Е. М. Оценочное значение и соотношение признаков “хорошо / плохо” / Е. М. Вольф // Вопросы языкознания. – 1986. – № 5. – С. 98–108.
14. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М., 2002. – 280 с.
15. Космеда Т. А. Аксиологiчні аспекти прагмалiнгвiстики / Т. А. Космеда. – Львiв : ЛНУ iм. I. Франка, 2000. – 350 с.
16. Маркелова Т. В. Функционально-семантическое поле оценки в русском языке / Т. В. Маркелова // Вестник Моск-го ун-та. – 1994. – № 4. – С. 112. – (Сер. 9).

Анотація

Простежується взаємозв'язок оцінки з іншими мовними категоріями: емоційністю, експресивністю і суб'єктивною модальністю. Встановлено точки перетину оцінки з цими категоріями, визначено параметри їх розмежування.

Ключові слова: оцінний компонент, категорія, емоційність, експресивність, суб'єктивна модальність, цінність.

Аннотация

Рассматривается взаимосвязь категории оценки с другими языковыми категориями: эмоциональностью, экспрессивностью и субъективной модальностью. Установлены точки пересечения оценки с этими категориями, а также определены параметры их различия.

Ключевые слова: оценочный компонент, категория, эмоциональность, экспрессивность, субъективная модальность, ценность.

Summary

Correlation of an assessment category and other language categories is considered: emotionality, expressiveness and subjective modality. Common aspects regarded in the framework of assessment category in it's correlation with the other ones have been distinguished, and besides, distinction parameters have been defined.

Keywords: assessment component, category, emotionality, expressiveness, subjective modality, value.